

OKUPACIJOS ŽALOS ATLYGINIMAS: POLITINĖ VALIA IR KONJUNKTŪRA

Audronius Ažubalis *

Politinis mąstymas ir veikla yra atstovaujamoji. Politines nuostatas priimu ne tik pasiremęs savo patirtimi ar reikalo supratimu, bet atsižvelgiu ir į vyraujančias tendencijas visuomenėje, kurios man – politikui neleis eiti prieš jas, žinoma, jei noriu, kad mano politinė veikla būtų sėkminga, jei nenoriu likti vienas. Politikas – pilietis, jis – minioje.

Politikas – ne filosofas, istorikas, stebėtojas iš šono, teikiantis visuomenei tiesą, faktus.

Taigi, paprastai kalbant, politikas yra ir konjunktūros vergas. Be abejo, yra išimčių, bet jos retos ir dažniau iliustruoja nesėkmes ėjusiųjų prieš politinę konjunktūrą nei sėkmę.

Istoriškai konfliktas tarp tiesos ir politikos iškilo iš dviejų diametraliai priešingų gyvenimo būdų – filosofo ir piliečio gyvenimo. Nuolat besikeičiančioms piliečio nuomonėms apie žmogiškuosius reikalus, kurie irgi nuolat kinta, filosofas teikė tiesą apie tokius dalykus, kurie pačia savo prigimtimi – amžini ir todėl iš jų buvo galima išvesti principus. Tiesos priešybė – nuomonė. Tiesa – pagrįsta protavimu, nuomonė – galinga iškalba, paremta žmonių aistromis ir interesais. Nuomonės jėga yra paremta skaičiumi tų, kurie laikosi tos pačios nuomonės. Nuomonė – parankiausias politinės praktikos įrankis.

Taigi kalbėdami apie okupacijos žalos atlyginimą turime pažvelgti į Lietuvos, Latvijos, Estijos, Rusijos ir Europos politikų nuomones, kurios, be abejonės, atspindi ir jų visuomenėse susiklosčiusią situaciją, aplinkybes, turinčias įtakos jų pozicijai keliant okupacijos žalos atlyginimo klausimą.

Iš pradžių pateiksiu šiek tiek politinių nuomonių chronologijos, kuri išsklaidys kai kurių mūsų diplomatų kuriamą mitą neva yra sutelktos pastangos spręsti okupacijos žalos atlyginimo klausimą.

1993 m. gruodžio 22 d. Seime pradėdamas diskusiją apie Lietuvos užsienio politiką prezidentas Algirdas Brazauskas užtikrino Seimo narius, kad Rusijai, kaip

SSRS teisių perėmėjai, bus keliamas reikalavimas atlyginti sovietų okupacijos metais padarytą žalą.

2000 m. birželio 13 d. Seimas, kuriame daugumą turėjo konservatoriai ir krikščionys demokratai, įstatymu įpareigojo Vyriausybę siekti, kad Rusija atlygintų okupacijos padarytus nuostolius.

O jau birželio 23 d. Prezidentas Valdas Adamkus apkaltino Seimo valdančiąją konservatorių daugumą priešišku Rusijai ir nusišalinimu nuo svarbiausių valstybės piliečių rūpesčių. Kreipdamasis į gyventojus per Lietuvos televizijas prezidentas teigė, kad konservatorių politika „rizikuojama supriešinti Lietuvą su kaimynais“, o „tai prieštarauja nacionaliniams valstybės interesams“.

Tačiau tuo pat metu jis tvirtino: „suprantama, mes neturime nuolaidžiauti ir žemintis. Neturime nusileisti kaimynų peršamiems istorijos iškraipymams“. Prezidentas Valdas Adamkus per 10 dienų nei vetavo, nei pasirašė šio įstatymo ir perleido atsakomybę Seimo Pirmininkui. Jis įstatymą dėl okupacijos žalos atlyginimo pasirašė 2000 m. birželio 26 d.

Tuo tarpu kairiosios opozicijos atstovai ėmė kalbėti apie šio įstatymo panaikinimą po naujų 2000 m. Seimo rinkimų. Spalio 2 d. paprašytas atsakyti, ar atėję į valdžią socialdemokratinės koalicijos atstovai bandytų panaikinti SSRS okupacinės žalos atlyginimo įstatymą, Socialdemokratų partijos pirmininkas Vytenis Andriukaitis sakė, jog „reikės panaikinti daug ką“, ir tvirtino, jog laimėjusi rinkimus A. Brazausko socialdemokratinė koalicija nežada vykdyti konservatorių „politinių deklaracijų“, tarp jų ir įstatymo dėl SSRS okupacinės žalos atlyginimo. Jis pabrėžė, kad koalicijos atstovai nebalsavo už šį įstatymą. Socialdemokratinės koalicijos informacinio štabo vadovo Gedimino Kirkilo teigimu, įstatymas yra skirtas tik konservatorių elektoratui, juo bandoma apgauti žmones. G. Kirkilo nuomone, okupacinės žalos atlyginimas – tai ilgų ir sunkių derybų su Rusija reikalas, o tas faktas, kad įstatymas priimtas ne kadencijos pradžioje, kai buvo pakankamai laiko pasiekti rezultatų, o jos pabaigoje, liudija, kad tai esąs grynai propagandinis dalykas.

* Lietuvos Respublikos Seimo narys.
Member of the Seimas of Lithuania.

Tačiau spalio 11 d. „naujosios politikos“ aljanso kandidatas į ministrus pirmininkus Rolandas Paksas pareiškė sovietų okupacijos padarytos žalos atlyginimą laiką pirmąsias svarbos klausimu, kurį vyriausybė svarstys iš karto, kaip ir kitus neatidėliotinus klausimus“.

Taip pat spalio 13 d. būsimasis Seimo Pirmininkas Artūras Paulauskas pareiškė, kad Naujosios politikos koalicija gerbs ir laikysis ankstesnės valdžios priimtų tarptautinių įsipareigojimų, nors anksčiau socialliberalai smarkiai kritikavo Seimo priimtą okupacijos žalos atlyginimo įstatymą. „Manau, kad įstatymas neturėtų būti kvestionuojamas, nes tai yra referendumu išsakyta mūsų piliečių nuomonė“, – sakė būsimasis Seimo Pirmininkas, tačiau, jo nuomone, įstatymas turi būti vykdomas taip, kad nepakenktų santykiams su Rusija.

2002 m. lapkričio 18 d. Maskvoje susitikęs su Valstybės Dūmos Tarptautinių reikalų komiteto pirmininku Dmitrijumi Rogozinu Seimo Pirmininkas Artūras Paulauskas pažymėjo, jog šis įstatymas, priimtas ankstesnės sudėties parlamento, iš esmės negalioja, ir Lietuvos politikai nenorėtų grįžti prie šio klausimo.

2003 m. birželio 5 d. Seime Pirmininko susitikime su Rusijos Federacijos Tarybos pirmininku Sergejumi Mironovu dalyvavęs Užsienio reikalų komiteto pirmininkas socialdemokratas G.Kirkilas BNS pareiškė, jog „gali būti rasta teisinių galimybių apriboti priimto įstatymo veikimą, jeigu Rusija sutiktų vesti derybas dėl žalos atlyginimo“. Paskelbtame valdančiosios Lietuvos socialdemokratų partijos pareiškime teigiama, jog minėtas įstatymas „iš esmės ir sužlugdė galimas derybas dėl tos žalos atlyginimo, apsunkino derybas dėl tranzito į Kaliningradą ir sienos sutarties ratifikavimą“.

2005 m. pradžioje paaštrėjus polemikai dėl būsimo gegužės 9 d. minėjimo Maskvoje ir Lietuvos prezidento pozicijos jo atžvilgiu, balandžio 11 d. po susitikimo su Prezidentu Valdu Adamkumi užsienio reikalų ministras Antanas Valionis žurnalistams sakė, kad, jo nuomone, šiuo metu nederėtų kelti klausimo ir reikalauti iš Rusijos Lietuvai atlyginti sovietų okupacijos padarytą žalą, nes tai tik dar labiau paaštrintų abiejų šalių santykius. Todėl minėtas klausimas nebuvo aptariamasis ir savaitgalį Maskvoje vykusiame A. Valionio susitikime su Rusijos užsienio reikalų ministru Sergejumi Lavrovu. „Mes tą klausimą kelsime, bet ne tokio formato susitikimuose, o vėl tarpvyriausybinių komisijų pirmininkų susitikimuose, jei bus nutarta, kad šį klausimą reikės kelti“.

Reaguodamas į šias ministro nuostatas 2005 m. balandžio 12 d. savo pareiškime „Dėl okupacijos žalos atlyginimo“ atkreipiau dėmesį, kad užsienio reikalų ministro A. Valionio pasakymas, jog „šiuo metu nederėtų kelti klausimo ir reikalauti iš Rusijos sovietų padarytos žalos Lietuvai atlyginimo. Toks reikalavimas, jei būtų keliamas dabar, tik dar labiau paaštrintų abiejų šalių santykius“, verčia susimąstyti, o kada derėtų tokį klausimą kelti, kad jis neaštrintų abiejų šalių santykių? Jei

mes šį svarbų klausimą derinsime tik prie mūsų dvišalių santykių kasdienės darbotvarkės, tai joje visada atsiras svarbių Lietuvai klausimų, kuriuos norėdami su Maskva spręsti teigiamai diskutuojame apie okupacijos žalos atlyginimą galėsime atidėlioti iki begalybės, nes tai visada aštrins santykius.

Kitas ministro teiginys, kad okupacijos žalos atlyginimo klausimas bus keliamas Rusijos ir Lietuvos tarpvyriausybinių komisijų susitikimuose, „jei bus nutarta, kad šį klausimą reikės kelti“, verčia rimtai abejoti, ar ši Vyriausybė iš viso yra nusiteikusi tą daryti. Tokių abejonių kyla, kai sužinai, kad okupacijos žalos atlyginimo klausimą Lietuva bandė kelti tik... du (!) kartus – 2001 m. sausio ir kovo mėnesiais. Po to ilga ilga diplomatinė tykla, kuri mažų mažiausiai liudija, kad LR Vyriausybė ignoruoja LR Seimo priimtą įstatymą, įpareigojantį ją derėtis su Rusija dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo“.

Ir baigiant – naujausias politinės minties „šedevras“ – V. Andriukaičio Memorandumas dėl Lietuvos ir Rusijos santykių, kuriame jis teigia: „Tad Rusija, pati kovojusi prieš TSRS ir ją išardžiusi, negali būti kaltinama už TSRS įvykdytą Lietuvos aneksiją ir inkorporaciją. Tokia nuostata yra įvardinta ir 1991 m. liepos 29 d. Lietuvos ir Rusijos sutartyje, kur abi šalys TSRS įvardija kaip atsakovę. Lietuva organizavo referendumą dėl TSRS armijos išvedimo iš Lietuvos ir okupacijos padarytos žalos atlyginimo iš TSRS. Rusija buvo Lietuvos sąjungininkė nugalint TSRS ir ją išardant. Todėl okupacinės žalos atlyginimo klausimo perkėlimas nuo TSRS Rusijai nėra korektiškas. Tai turėtų būti dialogo su Rusija ir diskusijų klausimas. Socialdemokratams nebalsavo už įstatymą dėl žalos atlyginimo priėmimą Lietuvos Seime. Tokie klausimai nėra ir negali būti sprendžiami įstatymais. Tai konservatorių politikos palikimas ir jį reikėtų įveikti, tą įstatymą užšaldant ilgam laikui ar visai atšaukiant.“

Manau, kad nereikia daug aiškinti, kad V. Andriukaičio raginimai atšaukti ar „išaldyti“ šį įstatymą prilygsta raginimams nepaisyti Konstitucijos, nes prieštarauja Tautos suvereniteto principui. Reikalavimas Rusijai atlyginti okupacijos žalą 1992 m. birželio 14 d. buvo patvirtintas referendumu, tad tik referendumu ir gali būti atšauktas.

Dabar apie Latviją. Okupacijos žalos atlyginimo klausimu dauguma Latvijos politikų ir istorikų beveik iki pastarojo meto buvo tos nuomonės, kad galima pareikalauti kompensacijos, bet realios galimybės ją gauti nėra.

1994 m. rugsėjo 28 d. JTO Generalinėje Asamblėjoje prezidentas Guntis Ulmanis pakvietė Rusijos Federaciją pasirašyti dokumentą, įvertinantį 1940 m. SSRS akcijas prieš Latviją. Dėl minimos okupacijos padarinių, sakė jis, turėtų būti susitarta derybose.

Tačiau Latvijos Seimui 1996 m. rugpjūčio 22 d. priėmus deklaraciją dėl okupacijos, tas pats Latvijos Prezidentas Guntis Ulmanis rugsėjo 6 d. deklaraciją įvertino „kaip politiškai negrabiai sudarytą ir neargumentuotą dokumentą“. Jis pažymėjo, jog dokumente nėra aiškių atsakymų į klausimą, kokių tikslu

šis dokumentas paskelbtas ir kokie veiksmai turėtų būti atliekami jį priėmus.

1996 m. rugsėjo 12 d. kalbėdamas Seime, užsienio reikalų ministras Valdis Birkavas pareiškė, jog tarpusavio pretenzijos gali sukelti nesutarimus ir neaiškumą santykiuose tarp valstybių, o tai prieštarauja svarbiausiems ES principams.

2000 m. birželio 28 d. komentuodama galimybes pareikalauti, kad Rusija atlygintų padarytą žalą, Vaira Vykė-Freiberga pažymėjo, jog tokios kompensacijos tikriausiai nepavyks gauti. „Rusija nepripažino Latvijos okupacijos, todėl nėra pagrindo tikėtis, kad ji sumokės už padarytą žalą“, – pareiškė prezidentė. Ji pridūrė, kad, valstybiniu lygiu iškėlus reikalavimą atlyginti SSRS okupacijos padarytą žalą, Latvijos ir Rusijos santykiai smarkiai pablogės.

Liepos 3 d. buvęs Latvijos užsienio reikalų ministras V. Birkavas, kalbėdamasis su BNS korespondentu, pažymėjo, kad juridiniu požiūriu galimybę reikalauti kompensacijos galima užginčyti, nes „Rusija nėra SSRS“, ir pareiškė nuomonę, kad „ieškant teisybės niekada nepasiekama teigiamų rezultatų, o dažniausiai ne-teisybė tik padidėja“.

Liepos 21 d. ministras pirmininkas Andris Berzinis interviu Latvijos radijui pritarė prezidentės Vairos Vykės-Freibergos nuomonei, kad kompensacijos už okupacijos metus klausimas Latvijai dabar nėra aktualus.

Vis dėlto spalio 5 d. valdančiajai koalicijai priklausančio Tėvynei ir laisvei/Judėjimo už Latvijos nacionalinę nepriklausomybę susivienijimo frakcija Seime pateikė SSRS okupacijos žalos atlyginimo įstatymo projektą, kurį rengiant buvo atsižvelgta į Lietuvos patirtį.

Spalio 10 d. pateiktą įstatymo projektą kritiškai įvertino ir Latvijos užsienio reikalų ministras Indulis Berzinis. Ministro nuomone, šis projektas stebina, nes „visi teigia, kad pinigų ir kompensacijos iš Rusijos neįmanoma gauti“. „Todėl, jeigu šių lėšų iš Rusijos negalima gauti nei veikiant individualiai, nei drauge, kam apskritai reikalingas toks įstatymo projektas?“, – klausė ministras. Jis pareiškė nuomonę, kad taip siekiama sukomplikuoti Latvijos ir Rusijos santykius.

Spalio 12 d. didžioji Seimo deputatų dauguma nepritarė tam, kad įstatymas būtų svarstomas, „už“ balsavo tik projekto iniciatoriai, o kiti deputatai buvo prieš. Spalio 13 d. Latvijos vyriausybė pareiškė pasitenkinimą tuo, kad Seimas atmetė įstatymo projektą. Premjeras A. Berzinis pavadino šį dokumentą „neperspektyviu“, o ekonomikos ministras Aigaras Kalvytis žurnalistams sakė: „Kapstytis praecityje beprasmiška. Vienintelis to rezultatas būtų santykių su Rusija blogėjimas. Mes turime savo valstybę – ir reikia galvoti apie jos plėtrą, o ne raustis praecityje“.

2004 m. spalio 14 d. Latvijos prezidentė Vaira Vykė-Freiberga paragino teisininkus ir istorikus apibendrinti žinias apie šaliai komunistų teroro padarytą žalą, kad per tarptautinį teismą galbūt būtų pareikalauta kompensacijos iš Rusijos, perėmusios buvusios SSRS teises ir įsipareigojimus.

O jau kitą dieną Latvijos premjeras Indulis Emsis interviu Latvijos radijui teigė nepritariąs idėjai pareikalauti iš Rusijos kompensacijos už komunistinio režimo nusikaltimus, nes, pasak jo, tokie bandymai gali sukliudyti kitiems reikalams, pavyzdžiui, panaudoti ES fondų lėšas (!? – A. A.).

Kalbant apie Estiją reikia pažymėti, kad joje buvo gana skeptiškai vertinamas 2000 m. birželį Lietuvoje priimtas okupacijos žalos atlyginimo įstatymas. Nors politikai, analitikai ir verslininkai sutiko, kad reikėtų iš Rusijos pareikalauti kompensacijos už okupacijos metais padarytą žalą, tačiau abejojo, ar ją pavyktų išsiderėti. Tartu universiteto politologijos dėstytojas Kaido Jaansonas sakė: „Estijai verta pateikti Rusijai reikalavimus kompensuoti sovietų okupacijos metais padarytą žalą tik tuo atveju, jei tokią kompensaciją pavyks gauti Lietuvai“. Buvęs Estijos ambasadorius Rusijoje Martas Helme kalbėjo: „Neįmanoma įsivaizduoti, kad Maskva sutiktų su Vilniaus sprendimu kurti tokio pobūdžio derybų grupę ir draugiškai su Lietuva aptartų kompensacijos už žalą sąlygas“. Estijos parlamento deputato Kullo Arjako nuomone, Lietuvos parlamento sprendimas yra vien propagandinis, tačiau drąsus ėjimas.

Lapkričio 8 d. Estijos ministras pirmininkas Andrus Ansipas parlamente pareiškė, kad būtų natūralu, jei Rusija atsiprašytų Estijos už okupaciją, bet pažymėjo, jog Talinas negali duoti garantijų, kad nepareikalautų atlyginti žalą. Tačiau įdomiausia, kaip Estijos premjeras baigė savo kalbą: „Iš principo galimybę pateikti reikalavimus dėl kompensacijų mes turime. Tačiau reikalavimų pateikimas priklauso pirmiausia nuo to, kokie mūsų santykiai su Rusija. Visiškai aišku, kad kai santykiai geri, niekas jų negadins praecities reikalavimais“.

Taigi kas vienija visų Baltijos valstybių politikus sovietinės okupacijos žalos atlyginimo klausimu? Atsakymas – vienas: jų pozicijų konjunkūriškumas. Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, „už“ arba „prieš“ priklauso nuo to, kas šneka – pozicija ar opozicija, kada šneka – prieš rinkimus ar po rinkimų, kam šneka – Rusijai ar savajai visuomenei, parlamentams, vyriausybei, prezidentams, ir atvirkščiai.

Atrodytų, kad XVII a. politikos filosofo Tomo Hobso (Hobbes) teiginys, kad „tik tiesa, neprieštaraujanti jokio žmogaus naudai ir malonumui, yra priimtina visiems žmonėms“, yra vienas populiariausių tarp daugelio Baltijos valstybių „valstybininkų“.

Esu įsitikinęs, kad kiekviena politinė jėga arba atskiras politikas, vadovaudamasis šiuo teiginiu, gali padaryti didelės žalos tiesai, o paprasčiau kalbant – faktams. Ir kas svarbiausia – jų įsisąmoninimui visuomenėje.

Baltijos valstybių nenuoseklumu puikiai naudojasi Rusija. Ir štai pavyzdys – 2000 m. birželio 29 d. Vilniuje viešėjęs Rusijos užsienio reikalų viceministras Ivanas Sergejevas pareiškė, kad Rusija ignoruos Lietuvos Seimo priimtą įstatymą dėl okupacijos žalos atlyginimo, nes Lietuvos prezidento nuomonė šiuo klausimu esanti kitokia. „Šio įstatymo priėmimas, jei laikysime tai pri-

ėmimu, yra neadekvatus, nes prezidentas turi visiškai aiškiai, argumentuotą nuomonę šiuo klausimu ir atsisakė pasirašyti įstatymą“, – sakė jis žurnalistams. „Laikyti šio įstatymo politiniu Lietuvos sprendimu negalima, nes už užsienio politiką atsako prezidentas“. I. Sergejevo teigimu, „Rusija turi šiuo klausimu žinoti nuomonę to, kuris atsako už užsienio politiką, o V. Adamkaus nuomonė niekaip nesutampa su V. Landsbergio nuomone“.

Ir nors kitą dieną Lietuvos Prezidento atstovė spaudai Violeta Gaižauskaitė Rusijos užsienio reikalų viceministro I. Sergejevo samprotavimus pavadino „keistais“ ir nurodė, kad „Lietuvos piliečių valia dėl sovietinės okupacijos padarytos žalos atlyginimo yra išreikšta 1992 m. referendume“, tačiau tai jau buvo tik nenusisekęs bandymas maskuoti tiesos ir politinės konjunktūros susidūrimą.

Kitas panašus atvejis. 2000 m. spalio 10 d. Rusijos URM teigė nereaguosianti į Lietuvos tarpžinybinės komisijos pateiktą sovietų okupacijos žalos vertinimą, nes esą idėja reikalauti iš Maskvos atlyginti žalą yra „pernelg nerimta“. Norėjęs neskelbti savo pavardės Rusijos diplomatas sakė, jog „dabar, po rinkimų, Lietuvoje į valdžią ateis kitos jėgos, dabartinė Vyriausybė gyvuoja paskutines dienas, ir mes tikimės, jog ir požiūris idėją reikalauti kompensacijos pasikeis“. Be abejonės, peno tokioms Rusijos diplomatų viltims teikė jau minėta arši priešrinkiminė V. Andriukaičio ir G. Kirkilo įstatymo dėl okupacijos žalos atlyginimo kritika, iš esmės – anti-konstitucinė, paneigianti Lietuvos gyventojų valią, išreikštą 1992 m. referendume.

Dabar trumpai apie Rusijos nuostatas. Skirtingai nuo Baltijos valstybėse ryškios politinės kakofonijos, okupacijos žalos atlyginimo klausimu ji visada kalbėjo ir kalba vienu balsu – neigė ir neigia bet kokią galimybę patvirtinti okupacijos faktą ir kartu žalos atlyginimo galimybę.

Vienintelė išimtis – 1991 m. liepos 29 m. Lietuvos ir Rusijos sutartis dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų, kurioje yra pripažinta Lietuvos aneksija. Drįsčiau teigti, kad šiai sėkmingai sutarčiai sudaryti įtakos turėjo ne tik mūsų derybininkai, bet ir tuomet vykusį Rusijos visuomenės transformacija, lūžio, sumaišties laikotarpis, visuomenės interesas buvo nukreiptas į kitą, jai daug svarbesnį, interesą, į B. Jelcino ir M. Gorbačiovo priešpriešą. Visuomenės „rūpinimasis“ šalies ateitimi ir su tuo susijusios viltys leido Rusijos politiniams vadovams pripažinti šį itin svarbų istorinį Lietuvos aneksijos faktą. Trumpai kalbant, politinė konjunktūra Rusijoje buvo palanki, ir šiuo atveju B. Jelcino komanda nelabai rizikavo. Sakyčiau, priešingai – šios sutarties sudarymu Rusija tvirtino savo savarankiškumą.

Praėjo beveik 14 metų, ir vyraujančios nuomonės Rusijos visuomenėje, jos nuostatos Baltijos valstybių atžvilgiu pakito, tiksliau sakant, buvo sąmoningai keičiamos ir pakeistos. Po chaotiško demokratijos (tačiau demokratijos!) laikotarpio naujoji šalies vadovybė pasuko priešinga kryptimi. Griežtais metodais „atkurdama tvarką“, konstruodama centralizuotos valdžios vertikale ir sąmoningai audrindama visuomenę, jos emocijas siekiu bet kokia, net ir savo tautiečių kraujo kaina išlaikyti

valstybės teritorinį integralumą, Kremliaus vadovybė buria tautą ne tik pasitelkdama profašistines gruputes, bet ir pavojingai žaisdama istoriniais faktais, kurie iš esmės nukreipti į artimiausius kaimynus – „nedraugiškąsias“ Lenkiją ir Lietuvą. Turiu mintyje Tautos vienybės dieną, skirtą 1612 m. okupantų (lenkų ir lietuvių) išvijimui iš Kremliaus paminėti. Praėjusi gegužės dešimtoji Kremliaus „pralošta“ tarptautiniu mastu, tačiau sėkmingai išnaudota Rusijos – nedėkingosios Europos išvaduotojos – įvaizdžiui tvirtinti pačioje rusų visuomenėje.

Todėl jei šiandien Kremliaus vadovas, pasiremdamas visa savo galybe, pradėtų rimtai svarstyti okupacijos žalos atlygimo klausimą, eiti tiesos keliu jam neleistų jo paties politikos sukurta Rusijos visuomenės konjunktūra. V. Putinui – politikui eiti šiuo keliu reikštų prarasti valdžią, kuri yra pagrindinis šiandieninės Rusijos politikos vertybinis matas.

Keletas žodžių apie Europą ir jos politikus, iš dalies atspindinčius jų visuomenių konjunktūrą.

Tendencija paversti faktą nuomone, tam tikra politinio gyvenimo reliatyvumo tarnaitė, priklausančia nuo skirtingų interesų, nutrinti juos skiriančią ribą, šiandien įsivyrąja ir ES politikoje, kai naudos siekis (šiandieną šią naudą įvardyčiau „energetiniu alkiu“) verčia užmerkti akis į Rusijoje vykdomus žmogaus teisių pažeidimus, autoritarines tendencijas, vengti įvertinti totalitarinio komunizmo režimų nusikaltimus, o kartu susilaukyti nuo okupacijos žalos atlyginimo Baltijos valstybės klausimo kėlimo.

Jeį negražiaį palyginsiu ES esminį veiklos pamatą – kompromiso principą – lemiantį jos daugiau nei 50 metų išgyvenimą, su dideliu turgumi, tai faktinė tiesa (totalitarinio komunistinio režimo okupacija ir jos padaryta žala Lietuvai, Latvijai ir Estijai), atnešta Baltijos valstybių narystės į tą ES turgų, tampa tik nuomone ar viena iš nuomonių.

Štai šios europinės politinės konjunktūros pavyzdys. 2004 m. liepos 15 d. Europos liaudies partijos ir Europos demokratų frakcija susitikime su į Europos Parlamento pirmininkus kandidatuojančiu Ispanijos socialistų lyderiu Josepu Borreliu pasiūlė, kad komunizmą smerkiančią deklaraciją priimtų Europos Parlamentas. Šiam siūlymui pritarė ir frakcijos pirmininkas Hansas-Gertas Poetteringas. Jis pabrėžė, kad būtina vienodai griežtai pasmerkti ir nacistinį, ir komunistinį totalitarizmą. Vis dėlto nepavyko gauti pakankamos Parlamento paramos tokiai rezoliucijai priimti.

Tačiau ar viskas Europoje taip beviltiška? Manau, kad ne (turiu mintyje Rusijos išpareigojimus Europos Tarybai).

1996 m., priimant Rusiją į Europos Tarybą, Rusija išpareigojo „padėti asmenims, anksčiau deportuotiems iš okupuotų Baltijos valstybių, ar jų palikuonims sugrįžti į savo šalį pagal specialias repatriavimo ir atlyginimo programas“, taip pat „greitai išspręsti visus klausimus, susijusius su sugrąžinimu nuosavybės, į kurią pretenduoja Europos Tarybos valstybės narės“.

2002 m. balandžio 23 d. ETPA sesijoje Strasbūre priimtoje rezoliucijoje buvo nuspręsta pratęsti Rusijos

monitoringą, nes šalis iki šiol neįvykdė dalies stojant į Europos Tarybą prisiimtų, taip pat ir su Baltijos šalimis susijusių, įsipareigojimų.

2005 m. birželio 22 d. Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja (ETPA) priėmė rezoliuciją dėl demokratijos padėties Rusijoje ir joje, be kita ko, vėl paragino Rusiją įvykdyti duotus įsipareigojimus paremti „asmenų, deportuotų iš *okupuotų* Baltijos šalių“, sugrįžimą į Tėvynę. Svarstant rezoliucijos projektą Rusijos delegacijos atstovams nepavyko įtikinti ETPA delegatų išbraukti iš teksto žodį „okupuotų“, kuris buvo įrašytas Baltijos šalių delegacijų siūlymu. ETPA nusprendė ir toliau tęsti Rusijos įsipareigojimų vykdymo monitoringą.

Europinių institucijų atžvilgiu lieku atsargus optimistas. Tą man leidžia šie du skirtingi – Europos Parlamento ir Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos požiūriai į tiesą, faktus. Ypač žinant, kad Europos Parlamente mūsų įdirbis – vieneri metai, o Europos Tarybos Parlamentinėje Asamblėjoje esame jau devynerius metus.

Apibendrinami egzistuojančias politines konjunktu-ras okupacijos žalos atlyginimo klausimu matome nepaguodžiantį jų spektrą: daugiabalsį „dainavimą“ Baltijos valstybėse, griežtą sutartinę Rusijoje ir imitacinį muzikavimą Vakaruose.

Taigi kuo remtis ir ką daryti?

Remsiuosi XX a. filosofės Hannah Arend išmintimi. Ji savo knygoje „Tarp praeities ir ateities“ teigė: „Tiesa, faktai egzistuoja nepriklausomai nuo susitarimų ar pritarimo, ji turi tam tikrą prievartinį pobūdį – egzistuoja ir tiek, štai kodėl tiesos nekenčia autoritarinio stiliaus vadovai, jie negali jos monopolizuoti ar išnaikinti. Tiesa, nepageidaujami faktai pasižymi siutinančiu užsi-spyrimu, kurio niekas, išskyrus gryną melą, įveikti negali.“

Antra. Kaip teigė jau minėta mąstytoja, faktinė tiesa visada susijusi su įvykiais ir aplinkybėmis, ji priklauso nuo liudytojų ir nuo paliudijimo ir **egzistuoja tiek, kiek apie ją šnekama.**

Taigi mūsų uždavinys šnekėti ir išlaikyti okupacijos žalos atlyginimo klausimą nekintamu valstybės politinės darbotvarkės klausimu.

Paprasčiausiai turime sekti istorijos tėvu Herodotu, kuris buvo bene pirmasis, ėmėsis sakyti **tai, kas yra.** Nes jokio pastovumo, jokio egzistencijos išsaugojimo net neįmanoma išvaizduoti be žmonių, siekiančių paliudyti tai, kas yra, ir kas jiems atsiveria dėl to, kad yra.

Manau, kad šios mąstytojų mintys turi būti mūsų įsisąmonintos ir pasirinktos tuo atspirties tašku, kuris padėtų, pirmiausia Lietuvos visuomenėje, pasiekti bendrą sutarimą, paremtą bendra politine valia, dėl okupacijos žalos atlyginimo. Nes kol kas bendros politinės valios tautoje stingama, nepaisant visų priimtų teisės aktų. Tai liudija ir anksčiau išvardytos politikų nuomonės ir teiginiai.

Tarptautinės teisės eksperto Dainiaus Žalimo nuomone, „Kol deryboms dėl žalos atlyginimo sąlygų nėra, svarbiausia, kad Lietuvos elgesys keliant savo teisėtą reikalavimą būtų pakankamai nuoseklus ir ilgainiui netaptų tiek pasyvus, jog prilygtų kompensacijos reikalavimo atsisakymui.“

Ir baigiant trumpai apie faktą. Trečiajame XX a. dešimtmetyje Clemenceu prieš pat savo mirtį šnekėjosi su Veimaro Respublikos atstovu apie tai, kas kaltas dėl to, kad prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas. Clemenceu, paklaustas, „Ką, jūsų nuomone, būsimieji istorikai galvos apie šį keblų ir prieštarinę klausimą?“, atsakė: „Šito aš nežinau, bet tikrai žinau, kad jie nesakys, jog Belgija užpuolė Vokietiją.“